

Nedjo MACURA:

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-009-006

### KNEŽPOLJSKI OMLADINCI

Za vrijeme boravka u Bosanskoj Dubici i pohađanja građanske škole družio sam se sa: Božom Dimitrijevićem, Mirkom Vučenovićem, a od mještana iz Bosanske Dubice bili su: Avdo Ćuk, Idriz Ćejvan, koji je nešto stariji od nas, Izudin Čaušević, također stariji, Pašo Dizdar i još neki. Svi su oni bili moji školski drugovi. Sve su to bili dobri mladići. Istina, ja sam imao nešto veće obaveze, jer sam pored pohađanja škole morao raditi i u trgovini, ali sam i pored toga često bio u društvu sa ovim drugovima. Najviše sam se družio sa Božom Dimitrijevićem, koji je sa mnom išao četiri godine u školu.

Godine 1938. završio sam građansku školu i položio maturu, a zatim sam uskoro otišao u Skoplje. Ovdje sam imao strica kod koga sam radio u trgovini. Iako sam radio u trgovini, nastavio sam da izučavam Višu trgovačku školu.

Za vrijeme boravka u Skoplju počeo sam ponešto da saznajem o radničkom pokretu, o Komunističkoj partiji i sl. jer je u to vrijeme Miloš Macura, moj brat od strica, bio završio prava, a pošto je dolazio u vezi sa komunistima, to je više znao od mene. Pored toga, dolazio je i Boško Siljegović koji je studirao u Skoplju, pa sam kao mladić slušao razgovor među njima, a dobijao sam i poneku brošuru za čitanje itd. Miloš Macura je imao uticaja na mene pa me je povezao sa URS-ovim sindikatom. Bilo je to pred rat 1940, kada sam bio kandidovan za člana Partije.

Došla je 1941. i okupacija naše zemlje. Otac je ja-

vio da dojem kući, te sam se vratio. Za vrijeme početka rata zatekao sam se u Skoplju. Otpočelo je bombardovanje i okupacija od strane bugarskih fašista. Preživjeo sam dolazak fašističkih njemačkih i bugarskih trupa. Već u to vrijeme doživjeo sam da vidim maltretiranje Srba u Skoplju od strane Nijemaca i Bugara, naročito od Bugara. Sve je to na mene ostavilo znatnog uticaja i teško me se dojmilo. Odlučio sam da čim prije napustim Skoplje i krenem u svoje rodno mjesto. Uspio sam da dobijem propusnicu i da se izvučem otuda, te da dođem u Donji Jelovac.

Po dolasku u Bosansku Dubicu, odnosno u Jelovac prvi put sam čuo za postojanje ustaške "NDH". Nisam prije toga imao predstave o ustašama, ustaškoj organizaciji i njihovoj državi. Međutim, vidio sam kako to izgleda. Čim sam došao počeli smo razgovarati o tome kako je uslijedila kapitulacija naše zemlje. U svim razgovorima dolazili smo do zaključka da je do kapitulacije došlo zbog izdaje tadašnjeg rukovodstva na čelu sa vladom i kraljem, da su se bivši oficiri držali kukavički i izdajnički. To je uglavnom bio predmet razgovora među ljudima u selu. Istovremeno smo saznali od vojnika koji su se vraćali iz vojske kako su oni bili raspoloženi za borbu protiv okupatora, protiv Nijemaca. Međutim, nije im to bilo omogućeno.

Medju narodom je doprlo saznanje o izdajstvu bivše vlade, kralja i oficirskog kadra, pa je zavlдало nezadovoljstvo i negodovanje. Niko od ljudi nije mogao da se pomiri sa nastalim stanjem, niti je ko vjerovao da tako može ostati. Postojala je velika mržnja prema tadašnjoj ustaškoj vlasti, prema okupaciji i nastalom stanju. Istina, u prvo vrijeme sve se uglavnom svodilo na razgovore i pri tome se ostajalo. O organizovanom radu još se ne može govoriti. Iako sam prije dolaska ovdje bio

kandidovan nisam znao što da radim i sa kime da se povežem. Ja sam nekoliko puta odlazio u Bosansku Dubicu i dolazio sam u vezu sa Božom Dimitrijevićem, koga sam pozvao da dodje kod mene u selo, da se skloni ispred ustaša.

Kada je Dimitrijević boravio kod mene, počeli smo više o svemu da razgovaramo. Ovoga puta saznao sam da je on član SKOJ-a pa sam i ja njemu ispričao šta sam radio u Skoplju. Uslijedio je uskoro i napad Njemačke na Sovjetski Savez. Božo je baš u to vrijeme bio kod mene. O svemu smo mnogo razgovarali. Naročito nas je zbunilo brzo napredovanje njemačkih trupa u dubinu sovjetske teritorije, jer smo o Sovjetskom savezu ranije sve najbolje i najljepše slušali, pa nas je to zbunilo, ali nije pokolebalo. Mi nismo očekivali tako brz prodor Nijemaca.

Govorili smo o tome da će i kod nas otpočeti ustanak, ali je sve to bilo nejasno, maglovito, jer niko nije mogao da kaže kako i kada, mada nam je napadom Njemačke na Sovjetski Savez, postalo jasnije, da će se to desiti uskoro. Božo Dimitrijević se vratio u Bosansku Dubicu, a ja sam ostao na selu. Među narodom se osjećalo neraspoloženje, otpočele su i pripreme, one su se osjećale. Kružile su vijesti o otpočinjanju borbe i sl. Tako je jednog dana stigla vijest u naše selo od Šiljegovića da je u Bosanskoj Dubici neko preuzeo vlast, da je "Dubica pala", da je zanzeta pošta i sl. te da mi treba da krenemo na žandarmerijsku kasarnu na Knežici. Ova vijest odjeknula je među narodom radosno, jer se to i očekivalo, pa je grupa krenula prema cesti Dubica - Prijedor. Kada smo došli do ceste vidjeli smo da nema znakova o tome da je šta otpočelo, pa smo se vratili. Odlučili smo da ovu vijest provjerimo.

Uz pristanak ostalih otišli smo Milorad Macura i ja

kod Šiljegovića da provjerimo vijesti o zauzimanju Dubice. Srđo Šiljegović nam je ovo potvrdio, ali nam je preporučio da odemo kod učitelja Miloša Šiljegovića i da se raspitamo kod njega. Miloš je bio poznat kao učitelj, a znalo se i da je komunist. Otuda smo znali da bi nam on mogao nešto sigurnije reći. Otišli smo kod Miloša koji nam je rekao da se ne žurimo, da još nije dignut ustanak, makar šta se desilo u Bosanskoj Dubici, ali je napomenuo da budemo spremni da će to uskoro biti.

Koncem jula 1941. planuo je ustanak. Čuli smo da je u Međjuvođu sačekana ustaška patrola. To je bio signal za početak ustanka, koji je svako očekivao. Iako nije bilo masovnog pripremanja i agitovanja, svuda se osjećala naelektrisana atmosfera. Pogotovo je to bilo kod mlađih ljudi.

Mi smo svi krenuli prema cesti. Pošli smo na žandarmerijsku kasarnu na Knežici. Ja ne mogu da iznesem koliko je bilo ustanika, ali znam da je svako kretao prema cesti. Išle su grupe iz sela i zaseoka: Macura; Ećina; Čurguza; sve se to prosto sručilo na cestu. Svi su krenuli prema cesti. Bila je velika masa. Teško je, naravno, procijeniti broj, ali je bilo na stotine i stotine iz obližnjih sela.

Kod Laze Macure bila su tri karabina sakrivena sa nekoliko stotina metaka. Pored toga Lazo je sakrio nekoliko šinjela i šatorskih krila. Ovi karabini bili su iste večeri podjeljeni - jedan je došao u ruke Milorada Macure; čini mi se da je jedan dobio Ilija Balaban, ali nisam siguran. Ovo je bilo prvo oružje koje smo upotrebili u akciji na žandarmerie. Žandarmerie smo sačekali na 15-tom kilometru, kod kuće Ostojića.

Lazo Macura je sakrio ove karabine kada je uslijedila kapitulacija. On je i ostalim govorio da sakrivaju oružje, neki

su ga odnijeli i sakrili, a on je sakrio tri karabina. Ne mogu reći da je Lazo bio komunista, ali je bio simpatizer komunista. Sa njime sam često razgovarao kada sam dolazio iz Skoplja. Govorili smo o Sovjetskom Savezu, o komunistima i Partiji. Čitali smo i biografiju o Staljinu pa su o tome saznali žandarmi, te je Lazo bio pozivan u žandarmerijsku kasarnu na Knežici, a ja sam se vratio u Skoplje. Poslije su mi pričali da su bili u zatvoru zbog toga. Zbog sumnje da posjeduje oružje Lazo Macura je bio proganjan od ustaša iz Bosanske Dubice. Bio je zatvaran u ustaški zatvor, prebijan i mučen, ali je pušten i nije ništa odao. Karabini koje je sakrio dospjeli su u prave ruke za vrijeme ustanka.

Kada smo sačekali žandarme na cesti, otvorena je vatra, došlo je do obostrane pucnjave. Oni su uspjeli da pobjegnu, a mi smo krenuli prema kasarni. Išla je masa naroda. Ispred nas išli su oni koji su imali oružje. Došli smo pred kasarnu i opkolili je. Mislili smo da se žandarmi još nalaze unutra, pa smo povikali da se predaju. Žandarmi su napustili kasarnu i pobjegli. Bilo je 4-5 žandarma. Kasnije je uhvaćen Šaćir, žandarm, koji je poznat kao najkrvoločniji. Mislim da su pronađeni još neki u blizini, u kukuruzima, i poslije likvidirani.

U masi ustanika, prvog dana i noći, niko se naročito nije isticao, ali smo svi znali i isticali Boška Šiljegovića kao čovjeka za koga se znalo da je komunista, da nešto priprema, dok se za ostale nije mnogo znalo, jer su bili u ilegalnosti. Međutim, za Boška Šiljegovića se znalo, mislim, u našem kraju, u Knežpolju, da je komunista i da on treba da bude naš predvodnik. Tako je u stvari kasnije i bilo. Poslije smo saznali i za ostale: za Miloša Šiljegovića, Mirka Pekića, Dragoju Miljatovi-

ća i još neke. Uglavnom su bili intelektualci, učitelji i komunisti. Znalo se isto tako i za odvažnije ljude u selu, kao što je bio Ilija Balaban, od koga su ljudi također očekivali da se stavi na čelo ustanika, ovi koji su pošli na ustanak.

Prvi dan i noć protekao je u prekopvanju ceste i rušenju mostova. Odmah se pristupilo postavljanju straža radi osmatranja. Sutradan se pošlo prema Bosanskoj Dubici, na Kruškovac, na položaj sa ljudima koji su bili naoružani, a pošli su i oni koji nisu imali oružja i bili rezerva u slučaju da neko pogine.

Zadatak onih koji nisu krenuli na front bio je da se organizuje pomoć ustanicima, da im se dostavlja hrana, da držimo stražu na određenim mjestima, da nastavimo sa prekopvanjem ceste i rušenjem mostova. Trebalo je pored toga djelovati među narodom i razvijati budnost.

Položaj na Kruškovcu, prema Bosanskoj Dubici, držan je dvadesetak dana, ali je pod pritiskom neprijatelja morao biti napušten, ustanici su se morali povući, a zatim je uslijedilo povlačenje u Kozaru i stvaranje partizanskih četa i kasnije odreda.

U to vrijeme ja sam bio mladić osamnaestih godina. Bio sam povezan sa Božom Dimitrijevićem koji se našao ovdje. Počelo je organizovanje omladine. Sigurno je da se neću sjetiti svih datuma, ali znam da je krajem 1941. počelo stvaranje Skojevskih grupa, aktiva SKOJ-a u selima. Ja sam bio sekretar aktiva SKOJ-a u Donjem Jelovcu. Bila je primljena u SKOJ Desa Batoz, Milinko Čadjo, Rade Vučen. Tako se naš rad te jeseni odvijao u organizovanju omladine na pomoći partizanima.

Na stvaranju Skojevskih grupa radio je Božo Dimi-

trijević. On je imao takav zadatak. Mislim da je on u to vrijeme bio član Okružnog komiteta SKOJ-a. Izgleda da je bio zadužen za stvaranje aktiva SKOJ-a po selima. Radilo se intenzivno. U Donjem Jelovcu i u selu Dvorištu radila je Dušanka Ostojić i Radosava Tica.

Moj rad u Skojevske organizaciji u Donjem Jelovcu tekao je tako do omladinskog Vojno-političkog kursa u selu. Ovaj kurs otpočeo je u školi u Jelovcu. Tada sam otišao za političkog rukovodioca ovoga kursa. Inače i dalje sam ostao sekretar aktiva SKOJa u selu. Komandir ovoga kursa bio je Milorad Macura. Bio je tu jedan Vučen koji je radio na političkom radu, ali on još nije bio organizovan, jer nije bio član SKOJ-a niti kandidat Partije. Kurs je bio organizovan od strane štaba 2. bataljona Kozaračkog odreda. Štab ovoga bataljona bio je u to vrijeme u Kozari. Išlo se za tim da se omladinci koji nisu služili vojsku i ne znaju da rukuju oružjem na brzinu obuču u vojnoj vještini, a istovremeno i politički pripreme, sa zadatkom popunjavanja naših jedinica. Mislim da je na kursu bilo 60 - 70 omladinaca. Bili su to vrlo dobri i odabrani omladinci. Sve su to bili dobrovoljci, koji su ozbiljno i savjesno shvatili obuku. Kurs je bio prekinut jedno vrijeme zbog nastupanja njemačke ofanzive Dubica - Prijedor u februaru 1942. Nakon prolaska ove ofanzive kurs je nastavljen u kući Laze Macure, pošto je škola u Jelovcu zapaljena od strane Nijemaca. Kada je kurs završen bili smo raspoređeni u jedinice, partizanske čete, uglavnom u 2. bataljon. Ostali smo u ovim jedinicama do napada na Prijedor 16. maja 1942.

Poslije akcije na Prijedor i njegovog oslobodjenja osnovana je omladinska partizanska četa. Komandir ove čete bio je Vlado Pekić, a komesar Idriz Čejvan. Četa je ostala u Prije-

doru, a mi smo je nazivali - posadna četa, jer je vršila dužnosti u gradu. Imala je zadatak da u gradu osigurava red, da drži stražu na mostu na Sani, obezbjeđuje puteve na prilazu u Prijedor; držala je stražu kod zatvora i obezbjeđivala straže. Bila je sastavljena pretežno od omladinaca. Imali smo i vojnu obuku, odlazili van grada na obuku, vježbe i sl.

Četa je ostala u Prijedoru do početka neprijateljske ofanzive na Kozaru, do napada neprijatelja na Prijedor 10. juna 1942. Mora se priznati da je dolazak i brz upad Nijemaca u Prijedor nas iznenadio. Istina, moram iznijeti, da je dolasku Nijemaca u Prijedor prethodilo bombardovanje grada. Međutim, za vrijeme bombardovanja mi smo se povlačili iz grada u okolinu, tako da nismo bili pod udarom bombardovanja. Kada bi bombardovanje pred večer prestalo mi smo se vraćali u grad. Poslije je uslijedio upad Nijemaca. Bio sam u to vrijeme u Prijedoru. Upad Nijemaca nas je veoma iznenadio. Znali smo da se vode borbe sa neprijateljem prema Orahovi i Bosanskoj Dubici. Čuli smo da su naše jedinice zarobile njemačke tenkove. I kada su njemački tenkovi ušli u Prijedor mislili smo da su naši. Tenkovi su prošli kroz grad. Čak su prošli i pored naše straže koja se nalazila na ulazu u Prijedor kod Tešinića, jer su stražari mislili da su to naši tenkovi. Tenkovi su produžili kroz grad i došli na most na Sani, gdje je na straži bio borac naše čete, neki Marin, koji ih je, misleći da su naši, pozdravio. Nijemci su ga ovdje ubili. Kada je počela pucnjava, shvatili smo da je neprijatelj u Prijedoru. Tada smo pošli na proboj prema Ciglani. Dio naše čete pošao je u ovome pravcu, dok je drugi krenuo u Crnu Dolinu, uz Puharsku. Ja sam se povlačio sa Pericom Ručnovom prema Crnoj Dolini. Perica je prije toga, kao i za vrijeme ove akcije bio

ranjen, pa mi je govorio da ja idem, a da će on nastaviti da se povlači kako može. Nisam htio da ga ostavim, iako sam nosio arhivu, pušku i vodio njega. Zaista nije mogao da se kreće, pošto je bio ranjen, a i prije toga je ranjavan, pa je teško išao. Tako smo uspjeli da se izvučemo.

Došlo je do toga da se naša četa razdvojila. Komandir čete Vlado Pekić sa djelom čete povukao se u sela pod Kozarom, a komesar čete Idriz Čejvan je otišao sa djelom čete prema Podgrmeču i kasnije se priključio Drugoj krajiškoj brigadi. Četa se kasnije popunila novim borcima i postali smo 4. četa Drugog bataljona. Držali smo položaj na Kozaračkom Kamenu, prema Kozarcu. Uglavnom smo ovdje vodili borbe sa neprijateljem. Dočekivali smo neprijateljske napade, koji nisu bili jaki koliko na položajima prema Bosanskoj Dubici, na Fogledjevu, Jelovcu, Bjelajcima i sl.

Prebacivali smo se prema potrebi sa jednog položaja na drugi. Zavisilo je od neprijatelja. Desetar moje desetine bio je Milorad Lončar, koji je poginuo u Kozari. Znam da je u ovoj četi bio i Omer Melkić, iz Kozaraca, zvali smo ga hodža. Bio je vodnik. Zaboravio sam da napomenem da je Melkić doveo iz Kozarca omladinski vod. Čuo sam da je kasnije poginuo u srednjoj Bosni, kao komandant partizanskog odreda. Bio je to sjajan i dobar drug. Sa mnom u desetini bio je i Milan Macura, koji je uhvaćen u kozaračkoj ofanzivi i strijeljan u Bosanskoj Dubici, zatim Uzeir Zubović, zvaní Lembika, iz Bosanske Dubice. Nisam sasvim siguran da je bio u istoj četi, ali znam da smo bili na položaju iznad Kozarca.

Za vrijeme ofanzive mijenjali smo položaje. Bio sam i lakše ranjen, ali sam nastojao da i dalje ostanem u četi. Me-

djutić, rana mi se pozledila, pa sam morao da ostanem u kući, u Radakovićima, jer nisam mogao da se krećem. Ostao sam izvjesno vrijeme, a zatim sam otišao u Kozaru, na Palež, gdje sam našao roditelje. Bio sam neko vrijeme sa njima. Dobio sam groznicu. Ali sada će tek nastati teški dani. Iako ranjen, trebalo je da krenem na proboj iz neprijateljskog obruča. Ovdje počinju najteži dani Kozare.

#### Pusta Kozara, poslije bitke

Otac me je stavio sa ranjenicima u kola, nadajući se da ću tako uspjeti da se izvučem iz obruča. Sjećam se da je bilo mnogo ranjenika, iako ne znam koliki je broj. Znam da je bio veliki broj kola, mobilisane su stočne zaprege, ko je imao kola, zatim ljudi i omladina, sve je to bilo pokrenuto za prevoz ranjenika. Sjećam se velike duge kolone zaprega sa ranjenicima. Bila je to strašna noć, koju čovjek nikada ne može da zaboravi, jer je izgledalo da sve gori od artiljerijske i minobacačke vatre, od bombi, raketa, bilo je užasno. Mi ranjenici smo čekali na znak da krenemo, ali proboj nije uspio, a već je bilo svanulo. Nismo uspeli da se probijemo. Shvatio sam u kakvoj se situaciji nalazimo, jer sam ostao sam, roditelji su mi otišli sa narodom kroz Kozaru; odlučio sam da se, iako sam bio nepokretan izvučem iz kola. Krenuo sam sa štapom i puškom uz Mlječanicu, prema Vitlovskoj. Uz put sam vidjeo mnogo drugova, boraca, čini mi se da sam vidjeo i Vasu Tomaša, vraćali su se sa položaja, sa proboja, koji nije uspio. Ličilo je to na rasulo. Borci su bili umorni, izmučeni, gladni. Takav sam bio i ja, 4 - 5 dana nisam ništa jeo, jer u to vrijeme zbog bolesti i pozledjene rane nisam mogao jesti. Imao sam groznicu, a pored toga rana se pozlijedila

Došli smo na Vitlovsku neorganizovano, svako je bio obuzet mislima da spasi život. Ranjenici su ostali. I sada dolazi najteži dio priče.

Našao sam se sa Pavlom Macurom, koji je u I svjetskom ratu pobio neke austro-ugarske žandarme /smatrali smo ga komitom. Računao sam na njega kao na starijeg i iskusnijeg čovjeka da će mi pomoći, jer sam bio mlad i neiskusn. Pošli smo preko Vitlovske, kroz Kozaru. Tada sam naišao na teške ranjenike. Bili su nepokretni. Mene i ostale borce molili su da ih poubijamo. Oni su pretpostavljali šta ih čeka, a shvatili su i situaciju u kojoj smo se našli. Razumije se, niko nije imao snage da podigne ruku na svoga druga, iako bi to možda bilo humanije od onoga što sam kasnije vidjeo. Nisam među ranjenicima vidjeo poznatog, iako bi bilo vrijedno spomenuti njihova imena. Uglavnom su to bili borci bez nogu, teški i nepokretni ranjenici.

Išli smo prema Vojskovi, iako nisam znao da idemo za Vojskovu. Važno je bilo da se povlači ispred neprijatelja. Na putu smo zatekli na položaju Djordžu Vučenovića, bio je mislim zamjenik komandanta bataljona ili komandir čete. On je bio iz štaba bataljona. Bio je ovdje na osmatranju. Istina, niko nije mogao da kaže nešto određeno. Tu se već počeo miješati i narod i borci, sve je išlo ispred neprijatelja, jer je neprijatelj počeo da nastupa kroz Kozaru.

Stigli smo u Vojskovu. Ovdje sam našao neke od Macura. Roditelja nisam našao. Našao sam Živka Macuru, Boška i Milana Macuru, Milju, Živkovu majku, i još nekoliko bližih rođjaka. Svi su oni bili pokretni, osim mene i Boška Macure. Boško je bio ranjen kroz stopalo. Budući da smo i jedan i drugi nepokretni, nismo mogli da krenemo sa ostalima. Niko nije znao šta je

bolje, da li ići naprijed ili ostati. Svako je mislio da treba ići ili se probijati i bježati ispred neprijatelja. Prije toga, kada smo se rastajali, došlo je naredjenje da predamo oružje. Predali smo karabine, a zadržali smo pištolje i bombe. Oružje je sakriveno.

Otpor prema neprijatelju je potpuno prestao. Sreo sam Iliju Balabana u Vojskovi. Bio je preobučen u civilno odijelo. Računao sam na njega kao na iskusnijeg čovjeka, koji je bio i vođnik voda u partizanima. "Treba - rekao je - da se snalazi i spasava kako ko zna". Niko tačno nije znao šta da se radi. Bilo je teško i znati obzirom na situaciju u kojoj smo se našli. Neprijatelj je bacao i letke, pozivajući na predaju.

Rekao sam da smo ja i Boško Macura bili nepokretni. Pronašli smo konja, pa smo ga zajedno jahali. Pokušavali smo da se probijemo i da predjemo cestu, ali je bilo nemoguće. Onda smo u dogovoru sa njegovim bratom Milanom riješili da se sakrijemo. Našli smo se kod kuće jednog seljaka. Imao je kuću pored puta u Vojskovi, pa smo mu rekli da nas sakrije. Rekao je da će nas sakriti i da će, kada prodje neprijateljska vojska, doći da nam da hrane. I zaista on nas je sakrio. Iskopao je mali bunker, sklonište, ispred peći u kući. Kuća je bila tako napravljena da je sa jedne strane bio podrum, a sa druge nasuta zemlja. Otvor je dopirao do zida podruma. Smjestio nas je ovdje. Dao nam je vode i neki pokrivač. Bili smo samo nas dva - ja i Boško. Hrane nije bilo, samo vode. Zatrpao nas je odozgo, a kamenje iz podruma je učvrstio. Prostora je bilo toliko da smo mogli da legnemo. Čekali smo dan, dva, tri, ne znam tačno, dok nije stigla neprijateljska vojska. Mi smo je vidjeli. Izvukli smo kamenje kako bismo mogli da dobijamo dvježeg vazduha. Vidjeli smo kada

je naišao streljački stroj - prvi, drugi i treći. Zaustavili su se kod ove kuće, jer se ovdje nalazio bunar za vodu. Iznad nas u sobi nalazile su se svinje, prasci koje je domaćin zatvorio i ostavio. Nijemci su ušli i počeli da hvataju ove prasce. Čuli smo ih gdje lupaju cipelama. Ne mogu sada da kažem da li sam se uplašio, ali znam da sam bio. kako se to kaže, pretrnuo. Prije toga pitao sam Boška da li se on uplašio pa mi reče da nije, kao što sam i ja njemu rekao. Sjećam se da je Boško bio nahladjen pa je kašljao, te sam ga opominjao da ne smije da kašlje. Uspio je da se uzdrži. Neprijateljska jedinica koja je ovduda prolazila imala je odmor, vojnici su pili vodu, klali prasce, a mi smo razmišljali o tome da bi neprijatelj mogao da zapali kuću. Da je to učinio, ne bi nam bilo spasa hiti drugog izlaza nego da se pobijemo bombama koje smo imali. Bio je to jedini izlaz na koga smo pomišljali.

Medjutim, slučaj je htio da kuća nije zapaljena, a neprijatelj nije ušao ni u podrum uz koga smo se nalazili. Ovdje je moglo da ostane 10-15 ljudi, ali to niko nije mogao da zna. Foslije neprijateljske pješadije počele su da prolaze artiljerijske jedinice, teška orudja, komora i drugo, a mi smo i dalje bili u skloništu. Proveli smo nekoliko dana, dok neprijatelj nije prošao. Kada smo zaključili da je neprijatelj mogao proći riješili smo da izidjemo iz skloništa. Više nismo mogli da ostanemo od gladi, od vaški, od žeđi. Srušili smo zid koji je vodio u podrum. Pohvatali smo kokoške koje su ostale iza neprijatelja. Jeli smo jabuke, iako su bile zelene, a zatim smo počeli da uništavamo vaške. Bilo je mnogo vaški, jer nisam skidao košulju skoro više od mjesec dana, pa je već počela da trune na meni. Raspadala se od prljavštine i znoja. Bio sam

oslabio i iscrpljen da sam se prosto sam sebe plašio. Zarastao sam u bradu, iscrpljen i propao.

Na obližnjem brežuljku primjetili smo dim na kući. Krenuli smo tamo i na naše iznenađenje našli smo ženu sa djetecom. Ostala je, ne znamo kako. Kada nas je primijetila rekla nam je da se čuvamo, jer ovuda prolaze neprijateljske patrole. Zamolili smo je da nam ispeče kokoške koje smo zaklali. Ona ih je stavila na vatru, više ugrijala, nego što je ispekla, žurila se jer se plašila. Mi smo za to vrijeme čekali u žbunu nedaleko od kuće. Kada nam je donijela polupečeno ili bolje rečeno prijesno meso, pojeli smo ga. Razmišljali smo kuda dalje da krenemo. Mislili smo opet na Kozaru, jer smo pretpostavljali da ćemo naći nekoga. Krenuli smo na Vitlovsku.

Na putu smo vidjeli ranjenike koje smo, kada smo ranije ovuda prolazili, ostavili. Bili su spaljeni. Ne znam da li su živi ili mrtvi spaljeni, ali su spaljeni. Onda smo vidjeli na kakvim su mukama naši drugovi umirali. Bila je to strašna i jeziva slika.

Idući na Vitlovsku, sreli smo naše patrole. One su nas sa iznenađenjem i čudjenjem gledale. Izgledalo je da smo ustali iz groba. Interesovali su se od kuda mi, kada su Nijemci tu bili, otvorili su magazine i odnijeli šta je u njima bilo. Rekli su nam da su iz trećeg bataljona i da se nalaze niže Mječanice prema Bokanima. Prosto nismo mogli da vjerujemo. Pošli smo sa njima. Oni su nas prihvatili i dali nam da jedemo. Imali su pure. Važno je da je bilo nešto kruha, jer je mesa bilo dovoljno. Ostala je stoka u jarku, a neprijatelj nije uspio sve da pohvata i otjera.

Uz put smo nailazili na leševe rasute po Kozari. Bilo je užasno posmatrati na sve strane razbacane leševe koji su bili

u raspadanju i zaudarali. Bilo je i ljudskih i životinjskih leševa. Bilo je među njima ljudi, žena i djece. Bili su svuda.

Kako su rane kod mene i Boška bile pozlijeđene, upućeni smo u bolnicu prema Palančištu. Tamo smo pronašli nekoliko ranjenika i bolničarki. Previjene su nam rane i dobili smo nešto hrane. Zaključili smo da je bolnica slabo obezbjeđena, a neprijatelj je svakodnevno iz Prijedora izlazio, pa smo se dogovorili da napustimo bolnicu. Boško je bio neodlučan, ali je ipak pristao. Krenuli smo u Mlječanicu, gdje smo našli porodicu Zecova iz Jelovca. Ostali su u zbijegu, žene i djeca. Prije toga pronašli smo Dragoju Ećima, iz Dvorišta; kada nas je primijetio, on se sklonio, ali sam ga prepoznao. Zvao sam ga i javio mu se, ali se uplašio. On nam je i rekao da se porodica Zecova nalazi ovdje. Sastali smo se sa njima. Dali su nam hljeba i pečenog mesa. Mi smo zaista bili pregladnjeli i iscrpljeni.

Te noći ostali smo kod ove porodice. Pred zoru, došao je kod njih Radoja Čadjo, zvani Ralja. On se mnogo obradova kad se susreo sa nama. Rekao nam je da se partizani nalaze na Pogledjevu. Tu se nalaze borci koji su preživjeli ofanzivu, iz prve, druge i ostalih četa drugog bataljona. Frosto nismo mogli da vjerujemo. Pošli smo sa Raljom. Istog dana našli smo se na Pogledjevu. Dobili smo nešto hrane i počeli da jedemo. Sjećam se da se Ralja brijao. Tek što smo završili jelo i htjeli da zapalimo, otvorena je na nas mitraljeska vatra. Neprijatelj je prišao blizu i otvorio plotunsku vatru. Sklonili smo se. Trčeći preko brda, pao sam, a Boško je pored mene povikao: "Foginu Nedjo", ali je i dalje trčao. Digao sam se i pobjegao u potok. Neprijatelj je prošao pretražujući sa obe strane potoka. Izvukao sam

se pred veče, kada je neprijatelj otišao. Pronašao sam Boška. Susret je bio dirljiv. Kao da smo se ponovo našli iza smrti, jer smo se već jednom nalazili u teškom položaju. Obećali smo da se više nećemo rastajati.

Ovoga puta, kada smo se vraćali, vidjeli smo uz put dvojicu dječaka iz porodice Zecova koji su ostali u Kozari: bili su mrtvi. Ubili su ih neprijateljski vojnici, ustaše ili Nijemci, koji su napali i nas. Nije se gledalo da li je dijete, žena, starac i sl. Sjećam se da je majka ove djece počela da plače i žali sinčice. Mi smo je smirivali, ali je bilo teško, jer smo i sami osjećali bol za poginulom djecom.

Te noći došli smo u sastav druge čete Drugog bataljona. Mislim da je komandir bio Mirko Šiljak. Tu smo vidjeli i Vasu Trkulju. Doznali smo da je Sreto Djenadija komandir prve čete /ranije smo ga poznavali, bio nam je blizak, iako smo i druge borce voljeli/, Sreto nam je bio i komšija, tražili smo da idemo u njegovu četvu. Nije to bilo zbog toga što smo željeli da nam bude lakše, iako smo bili iscrpljeni, umorni i bolesni. Udovoljeno nam je pa smo došli u sastav prve čete kojoj je bio komandir Sreto Djenadija, a komesar Milan Budimir. Bila je to jaka četa, obzirom na stanje u kome se našla poslije ofanzive. Imala je oko 50-60 boraca. Bio je vodnik Milan Bakić. Mislim da je on brat Uroša Bakića. Milan je poginuo te godine. U ovoj četi bio je Izudin Čaušević, zatim Stojan Dostica. Ne mogu se sjetiti ostalih. Čini mi se da je ovdje bio i Rade Vukelja zvaní Renjgo. Bio je tu i Jovo Bijelić.

Kada smo se sakupili svako je ponešto radio. Neko je pravio bajte, jer smo dovlačili napuštene drvene zgrade iz sela, pravili bajte i uređivali logor gdje smo namjeravali ostati

preko zime. Bilo je to više Košutce. Pravili smo pekmez od šljiva, pripremali zimnicu, pekli rakiju, pripremali se da logorujemo u toku zime.

U ovo vrijeme komandant bataljona bio je Mirko Pekić, a komesar Pero Čurguz. Zamjenik komandanta bio je Dragutin Čurguz.

Počeli smo uskoro i akcije. Ja i Boško Macura, pošto smo bili ranjeni i nismo sposobni za pokret, mogli smo ponešto tu da uradimo. Tako je svako bio iskorišćen.

Vršene su i neke akcije. Tako je izvršena akcija na cesti prema Bosanskoj Dubici. Tada je ranjen kroz pluća Milan Bakić, vođnik vođa. Vjerovalo se da će ostati živ, ali je on poslije umro.

Sa nama u četi bili su i Marko Tomaš, iz Dvorišta, zatim Milinko Knežević, iz Mlječanice.

Sjećam se da su prilikom akcije zarobljene žene iz Srema, koje su dotjerale ustaše u Medjuvodje kopale krompir. Bilo je nekoliko djevojaka i žena. U to vrijeme i narod sa sela počeo je da dolazi iz logora iz Hrvatske, gdje je bio interniran. Čuo sam da je došla i moja mati pa sam poručio po patroli da ona dodje u Kozaru. Došla je i bila sa nama u četi. Borci su je pazili kao najstariju. Bila je sa ženama iz Srema, koje su oslobođene iz ustaškog zarobljeništva. Nalazile su se smještene u civilnom logoru, pored našeg, gdje je bilo još žena, djevojaka i starijih ljudi koji su prišli nama poslije ofanzive.

U avgustu 1942. došlo je naredjenje da svi krenemo na Palež, u Kozari. Tu je bilo zborna mjesto svih naših jedinica, svih boraca koji su preživjeli kozarsku ofanzivu. Bila je to smotra našeg odreda. Tada nam je prvi put recitovao svoju

poema - Stojanku majku Kneževiću, Skender Kulenović. Mile je  
 te potresno. Borsina su suse navirale na oči. Mnogi su bili ra-  
 njeni, ismereni i iscrpljeni, mnoge porodice su izgubljene i po-  
 bijene. Poslije svega došla je jedna ovakva potresna poema. Vra-  
 tilo su se u svoje logore, ali je uskoro naliječio pokret, te  
 smo krenuli sa Kosara. Rekao sam majci da treba da se vrati u  
 selo, u Masare, ako nađe koga, a čuo sam da je stari Mileš Ma-  
 sura ostao živ i da se vraćaju još neki, te našle žene i djeca  
 koji su bili u Hrvatskoj. Tako smo se ja i majka rastali.

Arhiv Bos. kralje B. Luka

ABK 209-009-006